

CODEX CUMANICUS'TA /W/ SESİ VAR MIDIR?*

Does a /w/ Sound Exist in Codex Cumanicus?

Mustafa ARGUNŞAH**

Dil Araştırmaları, Bahar 2018/22: 7-15

Öz: Codex Cumanicus, 13. yüzyılın sonlarıyla 14. yüzyılın başlarında, Karadeniz'in kuzeyinde Latin alfabesiyle yazılmış bir eserdir. "Kumanca El Kitabı" anlamına gelen ve üç dilli bir sözlükle çeşitli metinlerden oluşan bu eserde karışık bir alfabe sistemi kullanılmıştır. Bazı sesler yazılmamış, bazıları da birden çok harfle karşılanmıştır. Bu durum metinlerin transkribe edilmesinde önemli sorunlar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, bazen yazılmayan, bazen de birden çok harfle gösterilen /v/ sesi üzerinde durulacaktır. Bazı araştırmacılar hangi işaretle gösterilirse gösterilsin, bütün /v/ seslerinin çeviri yazısını /w/ harfiyle yapmışlardır. Codex Cumanicus ve Memluk Kıpçak Türkçesi metinleri üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucunda, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde bulunan /w/ sesinin Güney ve Kuzey Kıpçak Türkçesinde /v/ sesine dönüştüğü kanaatine vardık. Ayrıca Codex Cumanicus'taki harf çeşitliliğinin müellif veya müstensihlerin Türkçenin fonetiğine tam hâkim olmamalarından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kıpçak Türkçesi, Memluk Kıpçak Türkçesi, Codex Cumanicus, fonetik, /w/ sesi.

Abstract: Codex Cumanicus is a work in the northern regions of the Black Sea with the Latin alphabet at the end of the 13th century or the beginning of the 14th century. The name of the work means "The Cuman Manual" and is a trilingual vocabulary written with a complex alphabetical system. Some sounds are not shown and some are shown with more than one letter. This situation poses a great problem in the transcription of the texts.

In this work the /v/ phoneme, which sometimes is not shown and sometimes shown with more than one letter, will be discoursed. Some scholars have transcribed all of the /v/ phonemes with the letter /w/. After the studies conducted on Codex Cumanicus and the Mameluke Kipchak Turkic texts it is decided that /w/ sound of Qarakhanid and Khorezmian Turkic texts had changed into a /v/ sound in the Southern and Northern Kipchak Turkic. Additionally it is deliberated that the letter variegation in Codex Cumanicus is a result of an inefficacy of the authors and scribes on Turkic phonetics.

Keywords: Northern Kipchak Turkic, Mameluke Kipchak Turkic, Codex Cumanicus, phonetics, the /w/ sound.

* Bu makale, Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda (22-26 Mayıs 2017-Ankara) tarafımdan aynı adla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

** Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/Türkiye mustafargunshah@gmail.com. Gönderim Tarihi: 11.02.2018 / Kabul Tarihi: 02.05.2018

Giriş

Codex Cumanicus'ta (=CC) bir harf birden çok sesin karşılanmasında kullanılmıştır. Bu durum metinlerin doğru okunması ve anlamlandırılmasında sorunlar doğurmaktadır. Mesela CC metninde /x/ harfinin 5 ayrı sesin karşılanmasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu harf birinci kitapta /h/, /s/, /ş/, /y/ ve /z/ seslerini karşılamıştır: *bixga* ≈ *bizge* 33b/10, *xopti* ≈ *hopti* 58a/18b, *chax* ≈ *kaz* 55a/15, *corgux* ≈ *körgüz* 19b/21, *texmac* ≈ *tüşmek* 52a/16, *tux* ≈ *tüş* 36a/20, *tux* ≈ *tüz* 12b/4, *ux* ≈ *us* 33a/1, *yaxirj* ≈ *yaşırı* 31b/21, *yaxuc* ≈ *yazuk* 7a/20, *yoc exa* ≈ *yok eše* 31b/13, *xuxu* ≈ *üzüm* 53b/9, *xian* ≈ *zi[y]an* 19a/14 (Argunşah - Güner 2015: 54-55).

CC'de /v/ sesinin gösterilmesinde de birkaç harf kullanılmıştır. Bu kullanımlar birinci ve ikinci kitapta birbirinden farklıdır. Mesela, birinci kitapta hiçbir şekilde kullanılmayan /ı/ harfi ikinci kitapta /v/ sesinin karşılanmasında sıklıkla yer alır. Bilindiği gibi, CCI tek kişi tarafından istinsah edilmiş, CCII ise birçok kişi tarafından telif edilmiş, sonradan üzerinde bazı düzeltmeler de yapılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde CCI ve CCII'deki /v/ sesiyle ilgili malzemeyi ortaya koyacağız. İkinci bölümde ise bizden önceki CC ve Memluk Kıpçakçası çalışanlarının görüşlerini vererek yorum yapmaya çalışacağız.

Birinci bölümde konunun daha iyi anlaşılabilmesi için her iki kitabı ayrı ayrı ele alacağız.

1. CCI'de /v/ sesini karşılayan harfler

CCI'de /v/ sesini karşılamak için /v/ ve /u/ harfleri kullanılmış, kimi zaman ise bu harf yazılmamıştır:

1.1. /v/ harfi

CCI'de çok az kelimedede /v/ harfi kullanılmıştır: *avañi* ≈ *avaz* 36a/5, *kövs* ≈ *köv[ü]s* 31a/19, *uv* ≈ *uv* 29a/15, *vacñis* ≈ *vakşız* 41b/3, *vay* ≈ *vay* 31a/10, *veles* ≈ *veles* 43a/24.¹

Metinde bir örnekte aynı satırda sonradan aynı kalem tarafından ilave edilen iki kelimedede bu sesin hem /v/ hem de /u/ harfleriyle karşılandığı görülür: *ogrılam / ovrvm* ~ *ourulai* ≈ *ogrılayın / ovruyın* ~ *ovrulayın* 30b/19.

1.2. /u/ harfi

CCI'de /v/ sesi çoklukla /u/ harfiyle karşılanmıştır: *auñrj* ≈ *avursı* 31a/6, *bilau* ≈ *bilev* 44a/1, *burau* ≈ *burav* 43b/16, *buxau* ≈ *buzav* 54a/27, *yanauar* ≈ *canavar* 54a/13, *çiarzau* ≈ *çarşav* 52b/2, *çopçoura* ≈ *çöpçövre* 30b/4, *çoura* ≈ *çövre* 32b/4, *zoura* ≈ *çövre* 7a/16, 17, 18, 19, *çouurdum* ≈ *çövrüdü* 29b/5, *çulgau* ≈ *çulgav* 51b/7, *daae* ~ *daw* ≈ *daave* ~ *dav* 22b/10, *diua* ≈ *diva[r]* 44b/1, *diuar* ≈ *divar* 50b/25, 51a/26, *egau* ≈ *égev* 42b/6, *eu* ≈ *év* 39b/27, 6b/17, *eudagi* ≈ *évdegi* 45b/22, 23, *euet* ≈ *évet* 31a/12, *haua* ≈ *hava* 37a/9, 20, *cadau* ≈ *kadav* 51b/22, *carau* ≈ *karav* 23a/17, 18, 19, 20, *carauas* ≈ *karavaş* 45b/25, *çaşrau* ≈ *kaşrav* 51b/25, *charau* ≈ *karav* 22a/8, *chaurcina* ≈ *kavurkına* 53a/7, *cheadau* ≈ *kadav* 50b/29, *chou* ≈ *kov* 40a/21, *choulac* ≈ *kövlek* 51a/29, *chouruc* ≈ *kövrük* 42a/27, 46b/11, *cun touñin* ≈ *kün tovuşu* 37a/3,

¹ Bu çalışmada kullanılan örnekler *Codex Cumanicus*'un Argunşah-Güner yayımından alınmıştır.

ourulaĩ ≈ *ovrulayın* 30b/19, øurandum ≈ *övrendüm* 3a/19, øurangil ≈ *övrengil* 3a/20, øuranurmen ≈ *övrenür-mèn* 3a/18, ourat ≈ *övrete* 4b/17, 9a/11, ouratımac ≈ *övrete* 4b/18, ouratū ≈ *övrete[t]üm* 4b/16, ouratum ≈ *övrete[t]üm* 9a/10, ouraturmē ≈ *övreteür-mèn* 4b/15, ouraturmē ≈ *övreteür-mèn* 9a/9, rauand ≈ *ravand* 41a/28, sauda ≈ *savda* 36a/10, sauřar ≈ *savsar* 43a/5, sauunur ≈ *sévünür* 49b/14, silauřū ≈ *silevsün* 43a/8, souařcürmē ≈ *sovařur-mèn* 7b/18, souuar ≈ *söver* 49b/10, søuarmē ≈ *söver-mèn* 3a/1, souarol ≈ *söver ol* 3a/3, søuarsem ≈ *söver-sèn* 3a/2, souat ≈ *sövek* 48a/25, soudum ≈ *sövdüm* 3a/5, souřil ≈ *sövgil* 3a/9, soulun ≈ *sövlün* 55a/22, soumac ≈ *sövmek* 3a/11, soumaçligi ≈ *sövmekligi* 35b/19, søuunçlarmen ≈ *sövünçler-mèn* 4b/10, souundum ≈ *sövündüm* 14a/3.

1.3. Yazılmayan /v/ harfleri

/v/ ünsüzünün harfle gösterilmemesini bir ünsüz düşmesi veya erimesi olarak da düşünebiliriz. Fakat aynı kelimelerin yukarıdaki örneklerinde düşmenin olmadığı göz önüne alınırsa bunun bir imla meselesi olduğu görülür. Yazılmayan /v/ ünsüzlerinin tamamı iki ünlü arasındaki /v/ sesleridir. Bazen iki yuvarlak ünlünün arasındaki /v/ harflerinin yazılmadığı, yan yana üç adet /u/ harfi yazmak yerine ikisini yazmakla yetinildiği dikkat çekiyor. CCI'de /v/ harfinin yazılmadığı örnekler şunlardır:

balaux ≈ *balav[juz]* 41a/14, bogaul ≈ *bogav[jul]* 45b/15, buug ≈ *bu[v]un* 48b/4, buun ≈ *bu[v]un* 47b/6, ioap ≈ *co[v]ap* 24b/8, çatlauc ≈ *çatlav[juk]* 53b/2, çeuk ≈ *çé[v]ük* 30b/8, çourřil ≈ *çö[v]ürgil* 29b/6, çourma ≈ *çö[v]ürme* 32b/4, çourmac ≈ *çö[v]ürmek* 29b/7, çourumē ≈ *çö[v]ürü[r]-mèn* 29b/4, çualdus ≈ *çu[v]alduz* 44b/12, deul ≈ *dé[v]ül* 36a/28, duat ≈ *du[v]at* 40b/6, coun ≈ *ko[v]un* 53b/20, choux ≈ *kö[v]üz* 40b/9, coux ≈ *kö[v]üz* 52b/6, ouç ≈ *o[v]uç* 48a/27, ous ≈ *o[v]us* 55b/11, saogh ≈ *sa[v]oř* 39a/19, saoc ≈ *sa[v]ok* 13a/6, souuçac ≈ *so[v]unçak* 48b/20, sounz ≈ *sö[v]ünç* 36b/11, suj ≈ *su[v]ı* 41b/20, 22, taoc ≈ *ta[v]ok* 55a/14, tauc ≈ *ta[v]uk* 55a/16, taus ≈ *ta[v]us* 55a/21, toulga ≈ *tov[u]lga* 50b/10, yaoh ≈ *ya[v]oř* 32a/4, yourgan ≈ *yo[v]urgan* 43a/26, 52b/3, jüyc ≈ *yu[v]ık* 35b/20, iuundū ≈ *yu[v]undum* 5a/17, iuungul ≈ *yu[v]ungul* 5a/18.

1.4. Farklı yazımlar

Birinci kitapta /v/ sesinin kullanımıyla ilgili birkaç kelimedede farklı yazıma rastlanmıştır:

1.4.1. Bir örnekte çok net okunamamakla birlikte hava kelimesindeki /v/ harfi başka bir el tarafından /w/ olarak düzeltilmiştir: ghaua > *hawa* 36a/2 (krş. haua ≈ *hava* 37a/9).

1.4.2. Bir örnekte *daaue* yazılan kelimenin yanına sonraki başka bir el tarafından *daw* "arama, sorma" 22b/10 yazılmıştır.

1.4.3. Bir örnekte /ú/ harfine rastlanmıştır. Bu harfin /u/ mu yoksa /v/ mi okunacağı belli değildir: *[u]vşaş ? u[v]şaş ?* 38a/10. Bu yüzden tarafımızdan *uvşaş* olarak transkribe edilmiştir.

1.4.4. /v/ sesinin iki örnekte /ou/ çift harfiyle yazıldığı tespit edilmiştir: ouad ≈ *vad* "zaman" 37a/5, ouada ≈ *vada* "vade" 46a/10, ouat ≈ *vat* 51b/5.

2. /v/ harfinin karşıladığı sesler

/v/ harfi CCI'de /u/ ve /ü/ ünlülerini de karşılar.

2.1. /u/ sesi

/u/ seslerinin gösterilmesinde /u/ harfi yanında /o, ou, v/ harfleri de kullanılmıştır. /v/nin örnekleri çoklukla kelime başında veya ilk hecededir: kvrşak ≈ kursak 36a/7, vçmac ≈ uçmak 35b/24, vztum ≈ uçtum 29a/2, vluluc ≈ ululuk 38a/27, bacha vrurmen ≈ baha urur-mèn 12a/22, vlgaygil ≈ ulgaygil 7a/11, vnarmen ≈ unar-mèn 5a/3, vnutmak ≈ unutmak 19b/9, vrdum ≈ urdum 21b/19, vs ≈ us 5a/18, vs ≈ uz 12b/10, vyag ≈ uyag 29b/3, vgıalurmẽ ≈ uyalurmen 29a/22, vyugil ≈ uyugil 9a/20, vxun ≈ uzun 30b/10, yvmşak ≈ yumşak 30b/11 (Argunşah-Güner: 46- 47).

2.2. ü sesi

/ü/ seslerinin gösterilmesinde /ü/ harfi kullanılmamış, /o, u, v, ú/ harfiyle gösterilmiştir. /v/'nin örnekleri şunlardır: bukvn ≈ bukün 36a/24, bvgvlvrmẽ ≈ bügülvürmen 18b/15, kvndegı ≈ kündegi 30b/2, tvnekvñ ≈ tünekün 36a/26, vçun 30b/14 ≈ üçün, vgu ≈ ügü 46a/18, vlašmac ≈ üleşmek 9b/16, vlus ≈ ülüş 38a/13, vnde ≈ ünde 8b/4, vpfundum ≈ üpsündüm 24a/5, vştun ≈ üstün 32b/5, vşidum ≈ üşidüm 13a/5, vturgu ≈ ütürgü 43b/20, vvcşvndvm ≈ üüksündüm 24a/17, vxangı ≈ üzengi 52a/14.

/ü/ sesi bir örnekte /ú/ ile gösterilmiştir: úócřunurmen ≈ üüksünür-mèn 24a/16.

3. CCII'de /v/ sesini karşılayan harfler

CCII'de /v/ sesi /ı, w, v, u/ harfleriyle karşılanmış, birçok kelimedede ise bu sesi gösteren harfin yazılmadığı tespit edilmiştir.

3.1. /ı/ harfi

Bu harf yalnız CCII'de bulunmaktadır. Aynı müellif aynı satırda bile bu iki sesi (v, ú) birlikte kullanmıştır. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

açuvıñ ≈ açuvıñ 70a/14, afroviñ ≈ asrovıñ 71a/3, aruv ≈ aruv 70a/8, aruvlıñı ≈ aruvlıñı 66a/19, atov ≈ atov 58a/17, av ≈ av 58a/10, avál ≈ aval 66a/12, avalı ≈ avalı 71b/7, avazi ≈ avazi 69a/21, avştirmaga ≈ avşuştirmaga 58a/7, avluñ ≈ avluñ 60b/24, avruv ≈ avruv 60b/24, avurlagıl ≈ avurlagıl 66b/3, avzıñ ≈ avzıñ 71a/8, bavlagıl ≈ bavlagıl 82a/17, bavşşak ≈ bavşuşşak 59a/14, bitív ≈ bitiv 60a/21, bógóvrvmẽ ≈ böğövrür-mèn 81b/22, bólóvt ≈ bölövşüşt 81b/22 b, boşov ≈ boşov 71b/1, 74a/14, bøv ≈ böv 65b/25 b, bugovlí ≈ bugovli 60b/27, buvármẽ ≈ buvar-mèn 81b/24 b, buzovley ≈ buzovley 70a/14, çov ≈ çov 57b/27 b, çvıre ≈ çivıre 82a/24, duvlat ≈ duvlat 76a/19, ervv ≈ ervv 57b/7, 59b/15, havá ≈ hava 72a/5, şuvluk ≈ şuvluk 60b/38, kanov ≈ kamov 80b/33, karavını ≈ karavını 71b/14, kavđæn ≈ kavdan 81b/14 b, kavşşin ≈ kavşuşrsın 57b/16, keçov ≈ keçöv 57b/4, kezív ≈ keziv 80b/3, kırıvgæ ≈ kırıvga 76a/1, kırlov ≈ kırlov 81b/34 b, kirov ≈ kirov 82b/19 b, koşov ≈ köşöv 58a/14 b, koşrov ≈ koşrov 82b/24 b, kórvşap ≈ körivşep 70b/17, kovra ≈ kovra 57a/23, kovştı ≈ kovşuşştı 57b/37, kurşovlapdır ≈ kurşovlapdır 82a/19, kutkaruvşşap ≈ kutkaruvşşap 76a/4, kuv ≈ kuv 58a/3 c, 60a/10, kuyov ≈ küyöv 76a/14, ovlduş ≈ ovşuşlduş 80b/30, ovluğæ ≈ ovluğa 72a/9, ovşadı ≈ ovşadı 71a/18, oyovlarmẽ ≈ oyovlar-mèn 81b/26, ozav ≈ ozav 57b/8 b, ovi ≈ övi 69a/19, ovælı ≈ öveli 76a/1, ovretmıs ≈ övretmiş 72a/13, övvnçlu ≈

öviñçlü 74a/15, ja'vá'válati ≈ savlavlati 60b/38, ja'vrak ≈ savrak 82a/14, ja'vri ≈ savri 57a/3 b, ja'xáv ≈ sahav 82a/10 b, jerevñ ≈ sérev[ü]n 58a/37, Jeriv ≈ sériv 81a/25, jevdi ≈ sévdi 70a/4, sevgil ≈ sévgil 66b/10, jilev'jin ≈ silevsin 60a/7, jiltov ≈ siltov 82b/2, jövgæçæ ≈ sövgençe 66a/22 b, jvruv ≈ süriv 57b/26 b, tabuv'jap ≈ tabuvsap 76a/4-5, tarlov ≈ tarlov 65b/26 b, ta'v ≈ tav 60a/27, tintóvçi ≈ tintóvçi 58a/22 b, to'vram ≈ to'vram 60b/22.

3.2. /w/ harfi

CCII'de birçok örneği vardır. Bazıları şunlardır: affow ≈ asov 59a/11, bulowlar ≈ bulovlar 63b/9, çowguçler ≈ çovguçlar 63b/24, ewägeli ≈ evangelim 62a/13, 16, ewangelim ≈ evangelim 61b/1, øw ≈ øv 62a/4, øwuti ≈ øvüt[t]i 63b/13, jaw ≈ sav 62b/37, 63a/15, jøwer ≈ söver 61b/29, jøwmaclikinæ ≈ sövmeklikine 63b/7, jøwnup ≈ söv[ü]nüp 62b/13, jøwjak ≈ sövsek 61b/28, jøwnç ≈ söv[ü]nç 62a/37, wrençaymē ≈ [ü]vrençey-mēn 61a/25, way ≈ vay 62b/37, gichøwgæ ≈ yiğövgæ 61a/16, iwckun ≈ y[u]v[u]kun 63a/11.

3.3. /v/ harfi

CCII'de birçok örneği vardır: jatov ≈ satov 56a/25, øvdari ≈ ovdari 57a/14, çovlanmañgij ≈ çovlanmañiz 57b/28 b, tovæ ≈ töve 60a/29, javri ≈ savri 60b/22, gichøvga ≈ yiğövgæ 61a/11, kutøvçigæ ≈ kütövgiçe 61b/2, øvgerlar ≈ överler 61b/8, evga ≈ evge 62a/4, devlmē ≈ döv[ü]l-mēn 62b/22.

3.4. /u/ harfi

Örneği çoktur. 62a sayfasından seçilmiş birkaç örneği şunlardır: feurmē ≈ sév[e] r-mēn 62a/21, jøuer ≈ söver 62a/25, jøuermi ≈ söver mi 62a/20, jøumes ≈ sövmes 62a/24, jøuin'jang ≈ sövinseñ 62a/24.

3.5. Yazılmayan /v/ harfleri

CCII'de özellikle iki ünlü arasındaki /v/ seslerinin yazılmadığı çok sayıda örnek bulunmaktadır. 57 ve 58. varaklardan seçilmiş bazı örnekler şunlardır: xoatlangil ≈ ho[v]atlangil 58b/20, xualarmen ~ xuarēmē ≈ hu[v]alar-mēn ~ hu[v]ar-mēn 57b/39, xualadim ~ xudim ≈ hu[v]aladim ~ hu[v]dim 57b/40, kouş ≈ ko[v]uş 56a/29, taox ≈ ta[v]oħ 57a/5, taufti ≈ ta[v]usti 58a/7 c, taul ≈ ta[v]ul 58a/17 b, tudim ≈ tü[v]dim 57b/2b, tuermen ≈ tü[v]er-mēn 57b/1b, tuñoul ≈ tuñav[ul] 58b/7, tuufti ≈ tu[v]usti 58a/8 c, ioutmagil ≈ yo[v]utmagil 58b/5, juuz ≈ yu[v]uz 58a/35, jvvt berdim ≈ yü[v]üt bērdim 58a/34 b, jvvtlermē ≈ yü[v]ütler-mēn 58a/33 b.

4. /v, w, ú/ harflerinin karşıladığı sesler

CCII'de /v, w, ú/ harfleri u ve ü seslerini de karşılar.

4.1. /v/ harfi

/u/ ve /ü/ ünlülerini karşıladığı bazı örnekleri şunlardır: [ol]vdim ≈ soludim 57a/35, tvjçhti ≈ tüşti 57a/16, vlu ≈ ulu 56a/26, ulvydir ≈ uluydır 57a/6, vrdi ≈ ürdi 57a/17; bvgvp ≈ bügüp 60a/7, bvr ≈bür 80b/31b, konvkvkçe ≈ könülükçe 82a/7b, kötvrem ≈ kötürem 58a/25b, kvzun ≈ küzün 65b/39b, öbvga ≈ öbüge 57b/22, øltvrvldi ≈ öltürüldi 70a/14, jvlvk ≈ sülük 58a/14c, tvrlu ≈ türlü 71a/4, tvjçhti ≈ tüşti 57a/16, vçvn ≈ üçün, 58a/2, vrdi ≈ ürdi 57a/17, vzdi ≈ üzdi 72a/21, jvgvñç ≈ yügünç 73a/4 (Güner 2013: 61-62).

4.2. /w/ harfi

menim artwnçe ≈ *ménim artumça* 61b/35, menim bwyruçun ≈ *ménim buyruhum* 62a/16, iwckun ≈ *yuvu]kun* 63a/10; bwtwn ≈ *bütün* 63b/21, çöcw ≈ *çöküp* 61b/18, dwnida ≈ *düny[a]da* 63a/11, kørwngis ≈ *körüñiz* 63a/37, kwçlu ≈ *küçlü* 61b/24, kwn ≈ *kün* 61b/22, ølwm ≈ *ölüm* 63a/4, fwnw ≈ *sünü* 63b/23, fwnular ≈ *sünüler* 63b/9, wstwn ≈ *üstün* 61b/23.

4.3. /ú/ harfi

úradir ≈ *üredir* (57a/1), júrgæ ≈ *yürgen* 70a/6.

5. Değerlendirme

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde CCI ve CCII'de /v/ sesinin karşılanmasında çeşitlilik olduğu görülür. Hatta /v, w, ú/ harfleri yalnız /v/ sesini değil /u/ ve /ü/ seslerini de karşılayabilmektedir. Biz değerlendirmelerimizde bütün bu çeşitliliği ve tutarsızlıkları göz önünde bulundurarak bir yorum yaptık. Sonuçta önümüze çıkan bu çeşitlilik içerisinde bir tercih yapmamız gerekiyordu. Birincisi bütün yazımların olduğu gibi transkripsiyona aktarılmasıydı. Önümüzde bunun örneği de bulunmaktaydı. DLT yayımında Ercilasun-Akkoyunlu böyle yapmışlar, /v/ ve /w/ yazımlarını olduğu gibi transkripsiyonlu metne aktarmışlardı. İkinci yol olarak CC'nin yazımındaki çeşitliliği müstensih veya müelliflerin Türkçenin seslerinin karşılanmasında sık sık tereddüt ettikleri, bu yüzden aynı sesi aynı satırda bile farklı işaretlerle karşıladıkları, oysa bu seslerin bu kadar çeşitlilik göstermesinin mümkün olmadığı tezinden hareketle sesleri birleştirme yoluna gittik. CCI için fazla bir sorun görünmemektedir. Çünkü /w/ ve /ú/ yazımı hemen hemen kullanılmamıştır. Sorun çoklukla CCII'dedir. Asıl çeşitlilik buradadır. Biz çalışmamızda bizden önce Radloff, Golden, Garkavets vb. araştırmacıların yaptığı gibi bütün bu sesleri /v/ harfinde birleştirme yoluna gittik.

Bizi bu kanaate sevk eden amillerden birisi de Kıpçak Türkçesi metinlerinde /w/ ünsüzünün bulunmadığı düşüncemizdir. Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde /w/ olarak kullanılan sesin hem Memluk hem de Kuzey Kıpçak Türkçesinde /v/ sesine döndüğü kanaatini taşıyoruz. Bilindiği gibi, bazı arkaik örnekleri göz ardı edersek, daha klasik öncesi dönemden itibaren Çağatay Türkçesinde de bu sesin /v/ye döndüğü görülür.

Öyleyse Kıpçak Türkçesindeki /v/ sesinin durumunu da değerlendirmeye almamız gerekir. Bunun için de daha önceki dönemdeki durumuna göz atmakta fayda var. Kaşgarlı Mahmut bu sesle ilgili olarak şöyle der: “Arap fe’si ile gerçek be arasındaki telaffuz edilen gerçek Türkçedeki her fe (w), Oğuzlarda ve onları takip edenlerde vav’a (v) dönüşür.

Türklerin ew, onların ev dedikleri gibi. Yine Türklerin aw, onların vav’la av demeleri gibi.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 12).

DLT’de /b/ ünsüzünden gelişen bir ara ses olan /v/ ve /w/ ayrımı yazıda açıkça gösterilmiş ve ifade edilmiştir. Divan’da dışdudaksı /v/ ünsüzü vav ile; çiftdudaksı /w/ ünsüzü ise Arap alfabesindeki fe (ف) veya üç noktalı fe (ف) ile gösterilmiştir (Akartürk 2013: 106). Kaşgarlı Mahmut Karahanlı Türkçesi için her iki söyleyişin

de caiz olduğunu belirtmiştir. Bu ses *Kutadgu Bilig*'de de /w/ (ف) ile karşılanmıştır. DLT'de Kıpçak Türkçesine verilen örneklerde hem /w/ hem de /v/li örnekler vardır. *suvuk* "Kıpçak lehçesinde katır kuyruğu gibi kılı az, uzun kuyruk, ağaç vb." (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 836).; *ewet* "Yağma, Toxı, Kıpçak ve Oğuzlarda evet" (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 650).

Harezmi Türkçesi eserleri bu ses hadisesi bakımından hem Karahanlı Türkçesi hem de Oğuz Türkçesi özelliğini taşımaktadır (Ata 2002: 53). Harezmi Türkçesindeki, Köktürkçenin /b/ ve /G/ seslerinden gelişen çiftudaksı /w/ sesi, Kıpçak Türkçesi metinlerinde genellikle dışudaksı /v/ sesine dönüşmüştür. Kelime ortasında ve sonunda $w > v$ değişmesi az da olsa Harezmi-Altınordu Türkçesi eserlerinde de görülür. Bu ses Memluk Kıpçak Türkçesi sahasına dâhil edilen *Kitâbu'l-Ef'al* (KE=Eminoğlu 2011) ve *İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtin* (İM) adlı eserlerde ise çoklukla korunmuş; metinlerde üç noktalı fe (ف), tek noktalı fe (ف) ve noktasız fe (ف) harfleriyle gösterilmiştir. Aynı kelimelerin vav (و) ile yazılan örnekleri de vardır. Kimi kelimeler de yalnız vav (و) ile yazılmıştır. KE'de bu sese İM'ye göre daha sık rastlanmaktadır (Argunşah 2013: 97).

Kitâbu'l-Ef'al'den örnekler: *aw* 114b/4, *awçı* 114b/4, *awındı* 145a/2, *awuç* 1b/7, *çewürdi* 3b/7 (~ *çevürdi* 167a/5), *ewdidi* 149b/8 (~ *evdidi* 26a/4), *ewinde* 140b/7, *ewlendi* 7a/7, *ewürdi* 112b/1 (~ *evürdi* 110b/8), *ıwık* 65a/1, *iwgen* 76a/4, *kowadın* 42a/5, *küwendı* 147a/5, *küweç* 130a/9, *öwke* 108a/4, *sewinç* 32b/2, *sawurdı* 24b/9 (~ *savurdı* 24a/2), *teweler* 90b/7, *tüwkürdı* 40a/1, *uwattı* 48a/5, *uwtrandı* 75b/7, *yawuk* 61a/9, *yawuz* 45a/3 (~ *yavuz* 38/9), *yuwa* 137b/6, *yuwka* 13b/2.

İrşâdü'l-Mülük'ten örnekler: *aw* 452a/1, *awla-* 359a/2, *awuç* 84a/2, *çewür-* 152a/7, *éw-* 81b/4, *éwdeş* 378b/7, *éwlen-* 100a/5, *ewüş* 278b/8, *kawut* 482a/2, *kéwür-* 33a/4, *kow-* 441a/5, *kowa* 114a/2, *séw-* 486a/6, *suw* 302a/1, *tawar* 252b/1, *tiwe* 116a/7, *yawuz* 482b/5, *yuwka* 291a/7, *yüw-* 78a/4.

İM'de $g > w$ değişmesiyle ortaya çıkmış /w/ sesleri de bulunmaktadır: *aw-* 359a/2 (< *og-*), *kawut* 482a/2, *kewür-* 101b/4 (< *kigür-*), *kow-* 441a/5, *sawuk* 117b/6, *tawuk* 114a/2, *yawuk* 11b/8.

Kıpçak Türkçesinde Eski Türkçenin kelime ortası ve sonundaki /d/ sesleri /y/ olurken KE ve İM'de kimi /ð/ li örneklerin korunduğu görülür. Bu eserlerde /y/ li örnekler çoğunluktadır.

Bu iki sesin varlığı, *Kitâbü'l-Ef'al* ve *İrşâdü'l-Mülük*'ün halis Kıpçak Türkçesiyle yazılmadığını, Harezmi-Altınordu Türkçesi özelliklerinin ağır bastığını göstermektedir (Argunşah, 2013: 93-94). Çünkü Memluk Kıpçakçasının diğer eserlerinde bu iki sese rastlanmaz.

CC'de /d/ sesi bulunmamaktadır. Bu sesin bulunmaması Karahanlı ve Harezmi Türkçesine ait olan /w/ sesinin bulunmamasına da bir işaret olabilir.

Memluk Kıpçak Türkçesi metinleri üzerinde çalışan bazı araştırmacıların vav (و) ile yazılan kelimeleri /w/ harfiyle transkribe etmiş olmaları tartışılabilir. Çünkü bu dönem metinlerini gözden geçirdiğimizde /w/ (ف) sesini temsil ettiği var sayılabilecek bir /w/ harfinin kullanılmadığını görürüz. *Tercümân-ı Türki'nin* girişinde, yazar kitapta kullanılan /p, ç, ŋ/ gibi sesleri gösteren harflerden bahsetmesine rağmen /w/ den bahsetmemiş, bu sesi metinde daima vav harfi ile yazmıştır (Toparlı vd. 2002: 2).

Ed-Dürre'de herhangi bir bilgi verilmemiş, daima vav harfi ile gösterilmiştir. *El-Kavanin*'de "Bu dilin harfleri söyleyişte 28, yazıda ise 21'dir" denildikten sonra harfler sayılmış, /w/ harfine yer verilmemiştir (Toparlı vd. 1999: 2). *Kitabu'l-İdrak*'te "Türk lisanında kullanılan harflerin mecmuu 23 olup şunlardan ibarettir" denildikten sonra harfler sıralanır. Bunların içinde /p, ç, η/ seslerini gösteren harfleri vardır ama /w/ sesini gösteren bir harf yoktur (Caferoğlu 1931: 135). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye*'de "Kıpçak Türkçesinde bilinen 23 harf vardır. Bunlardan 19'u asli harftir." diyen yazar, tekrar edilmiş dört ünsüzü /p, ç, g, η/ olarak sayar. Burada da yalnız vav harfi vardır (Al-Türk 2006: 5-36). Özyetgin, Altın Ordu, Kırım ve Kazan sahasına ait yarlık ve bitiklerde yalnız bir kez Temir Kutluk yarlığında *suw* kelimesini tespit etmiş (Özyetgin 1996: 28), diğer metinleri /v/ ile okumuştur.

Memluk Kıpçak Türkçesinde /w/ sesi bulunmadığı kanaatindeyim. Eğer bu ses bulunmuş olsaydı Kaşgarlı Mahmut'un yaptığı gibi, bu gramerciler de mutlaka bahsederlerdi. Bu kanaatimin CC'nin yazıldığı Kuzey Kıpçak Türkçesi için de geçerli olduğunu bir kez daha belirtmeliyim.

CC'de /v/ sesi için bu kadar çok harfin kullanılmış olması konuyu tartışmalı kılmaktadır. CC metnini ilk kez yayımlayan Kuun metni transkribe etmemiş, gördüğü gibi yazıya geçirmiştir (Kuun, 1880). Grönbech (Grønbech: 1942), Radloff (Radloff: 1887), Bang (Bang 1910) ve Garkavets (Garkavets 2006) *Codex Cumanicus*'ta yalnız /v/ harfini kullandılar. Garkavets Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerini de (Garkavets 2010) tamamen /v/ ile okumayı tercih etmiştir. CC'deki Farsça malzemeyi değerlendiren Monchi-zadeh (Monchi-zadeh 1969) de Türkçe kelimeleri /v/ ile okudu. Németh çalışmasında hangi harfle gösterilirse gösterilsin hepsini /w/ sesiyle işaretlemiş, hatta metinde yazılmayan /v/ seslerini de /w/ ile göstermiştir (Németh, 1913: 577-608). Drimba da /w/ okumayı tercih etmiştir (Drimba 1973).

Gabain, gramerinde örnekler verirken bu sesi /v/ olarak işaretler. "Tâli çift ünlüler ve diftonglar" başlığı altında "ğ/g ve v'nin kaybolması veya zayıflaması dolayısıyla sık sık çift ünlü ve diftonglar meydana gelmiştir" diyerek *ağar* "ona" ~ *aar* (vezin dolayısıyla iki heceli); *sev-* ~ *söw-* "sevmek"; *suvsa-* "susamak" > *sowsa-* kelimelerinde /w/'li biçimleri de örneklendirir (Gabain 1988: 73).

6. Sonuç

Hem Arap harfli Memluk Kıpçak Türkçesi yazmalarında hem de *Codex Cumanicus*'ta çiftudaksı /w/ sesi gösterilmemiştir. CC'deki çeşitlilik müellif (veya müstensihlerin) Türkçenin fonetiğine tam hâkim olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yazarlar /v/ sesini her duyduklarında onu yazıya nasıl geçirecekleri konusunda tereddüt etmişler, ilk akıllarına gelen şekillerden birisini kullanmışlardır. Ayrıca onların yapmak istedikleri Kıpçakların ağız özelliklerini tespit etmek değildir. Aksine bu metinlerde 13-14. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçak Türkçelerinin standart (ölçünlü) dilleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- AL-TURK, Gulhan. (2006). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2013). "Kitâbü'l-Ef'âl Kıpçakça Bir Sözlük müdür?", *Bengü Bitig, Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Ed. Bülent Gül, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 101-107.
- ARGUNŞAH, Mustafa - GÜNER, Galip (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ATA, Aysu (2002). *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- BANG, W. (1910). *Zur Kritik des Codex Cumanicus*, Louvain.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931). *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- DRİMBA, Vladimir (1973). *Syntaxe Comane*, Leiden: E. J. Brill.
- EMİNOĞLU, Emin (2011). *Abbâs ibni Hamza es-Sabrâni, Kitâbü'l-Ef'âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERCİLASUN, A. Bican - AKKOYUNLU, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Divînu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GABAIN, Annemarie von. (1988). "Codex Cumanicus'un Dili", (çeviri: Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 67-109.
- GARKAVETS, Aleksandr Nikolayeviç. (2006). *Codex Cumanicus: Polovetskiye molitvi, gimni i zagadki XIII-XIV vv.*, Moskva.
- GARKAVETS, Aleksandr Nikolayeviç. (2010). *Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie III, Kıpçakskiy Slovar'po Armyanopis'mennim Pamyatnikam XVI-XVII vekov*, Almatı: Baur-Kasean.
- GRØNBECH, Kaare. (1942). *Komanisches Wörterbuch, Türkischer wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen: Einar Munksgaard.
- GÜNER, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAHAN, Abdulkadir (2013). *Divânu Luğati't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KUUN, Comes Gêza. (1880). *Codex Cumanicus: Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum*, Budapeştini, 1880.
- MONCHİ-ZADEH, Davoud. (1969). *Das Persische im Codex Cumanicus*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Indoeuropaea Upsaliensia.
- NÉMETH, Julius. (1913). "Die Rätsel des Codex Cumanicus", *Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, S. 47, 1913, s. 577-608.
- ÖZYETGİN, A. Melek (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarıklık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RADLOFF, W. (1887). *Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus, Manuscript der Marcus-Kirche in Venedig. Nach der Ausgabe des Grafen Kuun (Budapest 1880)*, Mémoires de l'Académie impériale des Sciences de St. Pétersbourg.
- TOPARLI, Recep vd (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, Recep vd (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugâlî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, Recep (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.